

Јелена С. ПАНИЋ МАРАШ

jelena.panic@uf.bg.ac.rs

ОДРАЗ У ОГЛЕДАЛУ

Факултет за образовање
учитеља и васпитача
Универзитет у Београду

(Ива Тешић. *Сличности, разлике, искључивости. Хрватско-српске међукњижевне релације*. Загреб: Меандармедиа, 2024, 265 стр.)

Деценију након првенца *Идентичности, рай, егзистенција* (Београд: Граматик, 2014), објављена је друга књига Иве Тешић *Сличности, разлике, искључивости* са поднасловом *Хрватско-српске међукњижевне релације*. Ако је и било какве дилеме након прве студије о правцу развоја младе научнице, после дисертације (*Модернизам Јосипа Кулунџића: есејистичко и њрозно стваралаштво*), а потом и најновије студије, сасвим је јасно да је Ива Тешић одабрала пут компаратистичких студија. Своју пажњу од првих радова усмерава ка српско-хрватским књижевним релацијама, што је препознато не само у овдашњој средини него и у хрватској, с обзиром на то да је књига објављена у Загребу, а рукопис су рецензирали универзитетски професори из Хрватске и Србије (проф. др Бојана Стојановић Пантовић, проф. др Звонко Ковач и проф. др Драган Бошковић).

Питања српско-хрватских међукњижевних релација у бурном 20. веку тешко да могу бити изузета од напетих међукултурних односа, и отуда се мера јавља као предуслов научног проучавања. Наравно, с накнадном памети не можемо а да се не запитамо шта би било са српско-хрватским књижевним релацијама да Југославија уопште није ни настала 1918. године, а још изазовније је промишљање како би културни простор изгледао да се никада није распала. Овакве спекулације суспендоване су у студији *Сличности, разлике, искључивости* с обзиром на то да се ауторка окреће првенствено књижевноисторијским истраживањима. Отуда се књига може читати и као књижевноисторијски прилог српско-хрватским књижевним везама, које се каткада дотичу и релација из других сфера.

После књиге Михајла Пантића *Модернистичко њриповедање: српска и хрватска њриповејка / новела 1918–1930*. (Београд 1999) и више студија Тихомира Брајовића, интересовање за изучавање традицијске линије српско-хрватских књижевних веза у 20. веку сада се обнавља књигом Иве Тешић, будући да се у свим текстовима као

предмет изучавања бирају баш релације између две, рекло би се, довољно сличне и довољно различите књижевности.

Бављење искључиво књижевним текстом некада бива у другом плану како би се осветлиле и релације између важних књижевних фигура. У томе контексту треба читати, готово као неки напети психолошки роман, и текст који отвара студију „Ах, да нисам Матош, хтео бих бити др. Скерлић!” Матош vs. Скерлић“. Ван оквира приче о односу Матоша и Скерлића, ваља уочити и различит вредносни критеријум при оцени модерних дела попут поезије Владислава Петковића Диса или збирке *Сайушници* Исидоре Секулић, при чему се аршини којима Скерлић оспорава ова остварења разликују од оних којима их Матош афирмише. Посредно, овај текст сведочи и о психологији уметника, писца, с обзиром на то да као покретач радње или наративни окидач за Матошев однос према Скерлићу представља Скерлићево одбијање Матошевог текста о Морису Баресу у *Лейојису Матишице српске*. Скерлићево ћутање на Матошове критичке опаске јесте и својеврстан однос који истакнута фигура српске културе заузима према Антуну Густаву Матошу – коме није био стран полемичан дух у критичарском раду. Да је којим случајем Скерлић одлучио да Матошу пружи одговор, можда бисмо имали полемику попут оне Марка Цара и Милоша Црњанског, када се Цар нашао у улози рецензента путописа *Љубав у Тоскани*. Баш као и Скерлић, и Цар је одбио Црњансков путопис с обзиром на то да овим остварењем Милош Црњански мења жанровске основе путописне књижевности и доноси не само *мало нове њесме*, као што је то учинио у стиховима, него и словенофилство које ће у његовом опусу бити постојано и трајно.

Тину Ујевићу посвећена су два текста, баш као и Јосипу Кулунџићу. То само сведочи у којој мери је ауторка посвећена истраживању књижевних веза, као и да појаве и писце промишља не само по једној опробаној схеми. Тин Ујевић је, као и Матош, аутор који је у једном периоду живота био везан за Београд. Расветљавању његове помало контроверзне личности ауторка се посветила у тексту „Аутобиографски мозаик Тина Ујевића“, истичући као његове стожерне тачке нарцисоидност и непрекидно поигравање сопственим идентитетом. Бавећи се *Аутобиографским сјисима* Тина Ујевића и *ејшичком* у односу на фактографску аутобиографију, Ива Тешић је становишта да је „Ујевићево одбијање да дефинише себе неразлучиво [...] од специфичног поимања живота и властитости“. Неуклопивост, „отпаднички стил“, необичност и неприлагођеност, симбол отпора грађанском, трзавице са Љубомиром Мицићем..., одликују београдску фазу Тина Ујевића, па га, можда баш због свега тога, ни Станислав Винавер није могао, а вероватно није ни желео мимоићи у својим текстовима. Винавер је кључна фигура наше међуратне књижевности и културног живота не само због својих уметничких дела, већ и због превода, критичких текстова и есејистичких увида који су нам и данас драгоцени. Винавер углавном

пише о преводима и делима Тина Ујевића, а као уредник библиотеке Албатрос, заједно са Тодором Манојловићем, планирао је да објави и Ујевићево дело. Посебно је похвално писао о Ујевићевом преводу Флоберовог *Новембра*, али је уједно и пародирао његов однос према језику, баш као што је то учинио и са његовим стиховима у *Панџолоџији*. Иако су полемички размењивали ставове о модернистима и традиционалистима у периоду док је Ујевић живео у Београду, Винавер је устао у његову одбрану кад је овај протеран из Београда. У тексту „Винаверов Ујевић“ ауторка у први план истиче Винаверову наклоност ка Ујевићевим преводима уопште, а њихов међусобни однос тумачи управо на начин близак Винаверу, тј. Бергсоновим и његовим увидима о интуицији, а познато је у којој мери је учење Анрија Бергсона било инспиративно за српске авангардисте, баш као и његове виталистичке идеје.

У два текста посвећена Јосипу Кулунџићу одјек Бергсоновог учења присутан је у раду који се изравно бави компаратистичким везама *Лунара* и суматраизмом Милоша Црњанског. Роман *Лунар* објављен је у Београду 1921. године, у тек покренутој библиотеци Албатрос. На жалост наше културе, уредници Станислав Винавер и Тодор Манојловић објавили су у тој библиотеци само четири дела: *Дневник о Чарнојевићу* Милоша Црњанског, *Бурлеску Господина Перуна Боја Грома* Растка Петровића, Кулунџићев *Лунар* и Винаверов *Громобран свемира*. Отуда не изненађује што је *Лунар* остао по страни, и данас готово заборављен, будући да су дела Црњанског, Петровића и Винавера кључна за развој и разумевање српских авангардних тенденција. Тим поводом и ауторка напомиње како рецепција *Лунара*, по објављивању, није била значајна. Овај роман окреће се мистичном искуству које је последица ужасних страдања у Првом светском рату, као и успостављању неких невидљивих веза, и то га чини блиским суматраизму Милоша Црњанског. Отуда витализам, космизам и идеалистичка утопија добијају програмски карактер у првој фази стваралаштва Црњанског, док, по мишљењу Иве Тешић, код Кулунџића остају као лајтмотив. Можда се баш на овом месту, а поводом авангардних стремљења, ваља подсетити интернационалног карактера авангарде, брисања националних држава и инсистирању на уметничком изразу који би био изван нација. Не треба отићи даље од самих авангардних почетака и дадаистичког покрета, који можда понајбоље и сведочи о авангарди као интернационалном пројекту. Отуда се чини да је баш приликом писања о ауторима блиским авангарди важно и тај аспект уочити, тим пре што се практиковало оснаживање југословенства као нечег што је наднационално. У томе контексту треба читати путописне записе по хрватском приморју Милоша Црњанског – који је пропутовао Јадран и са тог путовања објавио *Наше њлаже на Јадрану* (1927) и *Бока Коџорска* (1928). Намера аутора била је да становништво Југославије упозна са приморским делом земље – будући да га је ангажовала Туристичка

организација Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца да у путописним репортажама популарише ове крајеве. Ова и многе друге активности ишле су у правцу изграђивања једног заједничког југословенског идентитета који се испоставио као једна уједно и веома крхка али и постојана творевина. Црњански је већ опробан као путописац када пише репортаже из Далмације, иза њега је остварење *Писма из Париза* (1921), па отуда пружа и културне и историјске податке, пажњу усмерава ка архитектури, при чему Ива Тешић уочава да су цркве упечатљив и незаобилазан детаљ приликом описивања. Исто тако, Црњански је склон поетским и поетичким елементима, што ауторка исто тако исправно уочава и трага управо за суматраистичким одјецима у овим путописним репортажама, не заборављајући да напомене и ангажованост аутора, очиту у записима посвећеним приморском граду Ријека, који је уједно и град младости Милоша Црњанског, и стварним проблемима које уочава и о њима отворено извештава.

Студију *Сличности, разлике, искључивости* затварају три текста о Владану Десници, која можда понајбоље осликавају српско-хрватске међукњижевне релације. То што се односи између два југословенска народа преламају преко аутора који је Србин и који живи и ствара у Хрватској, те релације открива можда и више него што се то у први мах чини. Оне се јасно уочавају у загребачком и београдском издању *Зимској љејовања*, али и критикама у хрватској јавности о „анационалности и нечовечности“ аутора, и истицању нереалистичности у приповедању.

Владан Десница је уједно и парадигма неукалупљености (која краси и Ујевића), високих уметничких домета и аутономије писца. Када се прати историја уметности и историја књижевности, јасно се види да је борба за уметничку аутономију комплексна и са непредвидивим исходом, а у 20. веку, с упливом различитих идеологија, била је, чини се, још тежа. Идеолошких (не)прилика био је свестан и сам Десница, и отуда се његово одређење као југословенског писца чини битним не због идеје југословенства, него због уверења да бити југословенски писац у његовом случају, и по сопственим речима, значи бити „у исти мах и хрватски и српски“, што значи припадати и хрватском и српском културном простору, а самим тим и књижевном канону (сличан пример је и песник за децу Григор Витез, Србин из Славоније, који је канонизован у хрватској књижевности за децу баш као и у српској). Студије Иве Тешић о Десници додатно су обогаћене писмима упућеним Вељку Петровићу, као и преписком самог Деснице и његове породице са Драганом Јермићем.

Књига *Сличности, разлике, искључивости* је драгоцену сведочанство о прошлим временима и подсећање да непрестано враћање у прошлост помаже у сагледавању садашњости, али и виђењу будућности. Отуда је ова студија и добра мера даљих истраживања српско-хрватских међукњижевних, па и међукултурних релација.